

ญาณวิทยาเศรษฐศาสตร์กับการวิพากษ์ด้วยหลังสมัยใหม่*

Economic Epistemology and Postmodern Critiques

นรชิต จิรลัทธธรรม
Norachit Jirasatthumb
คณะเศรษฐศาสตร์
Faculty of Economics
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Khon Kaen University

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการวิพากษ์ญาณวิทยาเศรษฐศาสตร์ด้วยแนวคิดหลังสมัยใหม่ การวิพากษ์ชี้ให้เห็นถึงสภาวะที่คับแคบของเศรษฐศาสตร์เนื่องจากยึดติดกับความเป็นวิทยาศาสตร์นิยม นอกจากนี้การนำเสนอพฤติกรรมของมนุษย์ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์มีความไม่สมเหตุผลเพราะยึดติดกับข้อสมมติฐานความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ ในความจริงแล้วตัวกำหนดพฤติกรรมและปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ มิได้มีความเป็นนัยติดยึดที่อิงกับลักษณะความมีเหตุผลที่ตายตัวเช่นนั้น การวิพากษ์แห่งหลังสมัยใหม่เสนอว่าเศรษฐศาสตร์ควรดำเนินการด้วยร่างที่เปิดแทนที่ร่างแห่งความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์ บทความนี้ยังชักชวนไปสู่การไต่สวนร่างของเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมในอนาคต

คำสำคัญ: หลังสมัยใหม่, เศรษฐศาสตร์, ญาณวิทยา

* บทความนี้เขียนครั้งแรกสำหรับงานประชุมวิชาการระดับชาติของนักเศรษฐศาสตร์ครั้งที่ 5 ในปี 2552 ในชื่อว่า "ปฐมบทของแนวคิดหลังสมัยใหม่กับเศรษฐศาสตร์" ผู้เขียนใคร่ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.จักรทิพย์ นาถสุภา รองศาสตราจารย์ ดร.กนกศักดิ์ แก้วเทพ และ กรรมการคัดเลือกบทความที่ได้ให้ข้อคิดเห็นต่อบทความในขณะนั้น

Abstract

This article aims to criticize economic epistemology through the concept of postmodernism. Criticism demonstrates a narrow essence of economics due to its adherence to scientism. In addition, the representation of human behaviors in economic theory is unreasonable as it clings to the assumption of economic rationality. In fact, factors determining economic behaviors and phenomena are not based on a rigid determinism of rationality. Postmodern critiques argue that the articulation of economics should pursue open-ended body instead of the body of economic rationality. The article further persuades audiences to critically examine the body of behavioural economics in the future.

Keywords: Postmodern, Economics, Epistemology

บทนำ

ในประเทศไทยมีอยู่ช่วงหนึ่งในทศวรรษที่ 2540-2550 ที่ คำว่า “โพสต์โมเดิร์น” หรือ “หลังสมัยใหม่” (postmodern) ถูกใช้อย่างแพร่หลาย คำว่าโพสต์โมเดิร์นปรากฏในนิตยสารยอดนิยมอย่าง จีเอ็ม หนังสือไทย และ มติชนสุดสัปดาห์ ในฐานะที่เป็นกระแสทางวัฒนธรรมแบบใหม่ รวมถึงปรากฏใน เว็บไซต์และเวบบอร์ดที่นิยม เช่น พันทิป (www.pantip.com) มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน (www.midnightuniv.org) และประชาไท (www.prachathai.com) ในการเป็นหัวข้อถกเถียงถึงความหมายของมัน นอกจากนี้คำว่าโพสต์โมเดิร์นได้ถูกนำมาถกเถียงและนำเสนอในเชิงวิชาการมากขึ้น ดังปรากฏใน บทสัมภาษณ์ของ ชูศักดิ์และนพพร (2544) หนังสือของ ไชยันต์ ไชยพร (2550a และ 2550b) เรื่อง ‘Postmodern’ และ ‘Postmodern in Japan’ และ หนังสือโพสต์โมเดิร์นกับสังคมวิทยาของ จันทน์ เจริญศรี (2545)

แม้ว่าคำดังกล่าวจะถูกพบอย่างแพร่หลาย แต่สำหรับในแวดวงเศรษฐศาสตร์แล้วกลับพบเห็นได้น้อยมาก ซึ่งก็ไม่น่าแปลกดังที่ McCloskey (2002) เคยวิพากษ์ถึงความ “อนารยธรรม” ทางวัฒนธรรม (cultural barbarism) ของนักเศรษฐศาสตร์ที่ “ไร้เดียงสาทางปรัชญา” (Philosophical Naïveté) เพราะไม่เคยสนใจความเคลื่อนไหวของแนวคิดปรัชญานอกสาขาตัวเอง หรือไม่รู้จำแม้แต่คำว่า ญาณวิทยา (epistemology) เพราะมัวแต่หมกมุ่นอยู่กับตัวเลขและสถิติ บทความนี้ไม่ยากซ้ำรอยความเป็นอนารยธรรมดังกล่าว จึงมีวัตถุประสงค์ในการสำรวจข้อวิพากษ์ของแนวคิด “หลังสมัยใหม่” ที่มีต่อญาณวิทยาเศรษฐศาสตร์ บทความนี้แบ่งการนำเสนอเป็น 4 ส่วนด้วยกัน โดยขั้นตอนแรกจะเป็นการให้ความหมายแก่คำว่าหลังสมัยใหม่ ส่วนต่อมาเป็นการพิจารณา “ภาพตัวแทน” ของเศรษฐศาสตร์ว่าอยู่ภายใต้ “ญาณวิทยา” แบบใด จากนั้นส่วนที่ 3 ใช้แนวคิดหลังสมัยใหม่มาวิพากษ์เศรษฐศาสตร์ในประเด็นต่าง ๆ ส่วนที่ 4 เป็นความคิดลงท้าย

แนวคิดหลังสมัยใหม่

ความรู้และศาสตร์ต่าง ๆ ที่อุบัติขึ้นมานั้น ย่อมต้องการเข้าไปถึงความจริงของสรรพสิ่ง วิชาฟิสิกส์ ต้องการหาความจริงของจักรวาลในรูปแบบของอะตอม วิชาชีววิทยาต้องการค้นหาความจริงของวิวัฒนาการของสรรพชีวิต วิชารัฐศาสตร์ต้องการศึกษาถึงความจริงของปฏิสัมพันธ์ด้านการเมืองระหว่างมนุษย์ รวมถึงกระบวนการทางอำนาจรูปแบบต่าง ๆ วิชาเศรษฐศาสตร์ต้องการศึกษาความจริงของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในระบบเศรษฐกิจ ดังนั้น “ความจริง” จึงเป็นท่าทีที่สำคัญของศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งการค้นหาความจริงก็เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์สำคัญในการนำพามวลมนุษยชาติไปสู่ความผาสุก วิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ พัฒนาความรู้และเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าขึ้นมา เพื่อทำให้ชีวิตเราสะดวกสบายขึ้น รัฐศาสตร์ออกแบบระบบการเมืองเพื่อให้สังคมมนุษย์อยู่ร่วมกันได้ เศรษฐศาสตร์ต้องการหาหนทางในการเพิ่มความมั่งคั่งและยกระดับความเป็นอยู่และปากท้องของคนในสังคม

ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ แล้วทุกวันนี้โลกที่เดินตามรอยขององค์ความรู้สมัยใหม่ ภายใต้เงื้อมมือของศาสตร์ต่าง ๆ นั้นมันเป็นไปตามทิศทางที่ควรจะเป็นหรือไม่ หลายคนอาจมองว่าโลกทุกวันนี้ไม่ได้เดินไปตามทิศทางที่ถูกควรนัก การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อความสะดวกสบายของมนุษย์ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศโลกอย่างรุนแรง ปัญหาความเหลื่อมล้ำยังคงเป็นดังหลุมดำที่นักเศรษฐศาสตร์ยังแก้ไม่ได้ หรือสถานการณ์ทางการเมืองที่ยังคงมีสงครามและการก่อการร้ายทั้งใน รัฐ-ชาติ เดียวกันและระหว่าง รัฐ-ชาติ ตรงนี้อาจกล่าวอ้างถึง Jean - Francois Lyotard (1993) ได้ว่า หลักการสากลต่าง ๆ ที่เราได้รับรู้มาตลอดช่วงชีวิตและเชื่อว่ามันเป็นสิ่งที่ได้ “เสื่อมความน่าเชื่อถือลง” (incredulity) เริ่มตั้งแต่นิยายที่ว่า อุดมการณ์เสรีประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือไปสู่ความก้าวหน้าของมนุษย์ เศรษฐกิจแบบตลาดเสรีจะเป็นเครื่องมือนำพาความมั่งคั่งมาสู่สังคม นิยายหรือเรื่องเล่าเหล่านี้ล้วนนำเสนอภาพที่สวนทางกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นบนโลก ชูแต่เพียงอุดมการณ์ที่สวยหรูเพียงด้านเดียวโดยที่ละเลยความย้อนแย้งที่เกิดขึ้นโลกแห่งความเป็นจริง

อย่างจริงจัง ความคลางแคลงใจต่อเรื่องเล่าหลักนี้เองถือเป็นสิ่งที่สะท้อนความเป็นหลังสมัยใหม่¹

นอกจากภาวะทางอารมณ์ที่เกิดความคลางแคลงในเรื่องเล่าหลัก ๆ ของสังคมแล้ว หลังสมัยใหม่ยังสามารถถูกมองได้ว่าเป็นขั้นตอนทางประวัติศาสตร์ ดังที่ Fredric Jameson (1991) นิยามว่าเป็น “ตรรกะทางวัฒนธรรมของทุนนิยมตอนปลาย” (the culture logic of late capitalism) อันเป็นยุคที่เราได้ก้าวมาถึงยุคที่ “พลังการผลิต” ได้เพิ่มขึ้นอย่างล้นเหลือ ยังผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ในโครงสร้างส่วนบนขนาดใหญ่ โดยมีลักษณะพิเศษทางวัฒนธรรมคือ ตัววัฒนธรรมเองมันได้กลับกลายเป็นสินค้าไปด้วย และตัวสินค้าเองก็ไม่ได้เป็นเพียงแค่สินค้าอีกต่อไป เพราะการยกระดับของเครือข่ายการผลิตให้เป็นระดับโลก ได้ทำให้สินค้าได้เป็นช่องทางสำคัญในการส่งผ่านวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ และคอยนิยามสร้างความหมายให้แก่ปัจเจกชนด้วย ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้วัฒนธรรมจากเดิมที่สามารถนิยามได้คงที่ระดับหนึ่ง กลายเป็นสิ่งที่ “พวามั่ว” ในเส้นแบ่งวัฒนธรรมจนเป็นปกติวิสัย หากนึกภาพไม่ออกให้ลองนึกถึงรายการ “The Mask Singer” เช่น บางคนสวมหน้ากากเอกลักษณ์แบบไทย ๆ แต่ร้องเพลงสากล หรือ การละเล่นเพลงสากลด้วยเครื่องดนตรีไทย ลักษณะ “พันธุ์ผสม” ทางวัฒนธรรมเช่นนี้ หากย้อนไปเมื่อ 50-60 ปีก่อนคงเป็นสิ่งที่แปลกตา แต่ในปัจจุบันนี้ถือว่าเป็นสิ่งปกติ

ในประเด็นเรื่องการผลิตและบริโภคนี้ Jean Baudrillard (1999) มองว่า ลักษณะสำคัญของทุนนิยมคือการปลูกปั่นและกระตุ้นการบริโภค เขามองว่าปัญหาพื้นฐานของทุนนิยมไม่ได้เป็นเรื่องของการหากำไรสูงสุด และการทำให้การผลิตเป็นไปตามหลักของเหตุผลตามที่เศรษฐกิจศาสตร์เสนอ หากแต่เป็นเรื่องของผลิตภาพ

¹ ดังข้อความของ Lyotard ที่ว่า “I will use the term modern to designate any science that legitimates itself with reference to a metadiscourse [which makes] an explicit appeal to some grand narrative, such as the dialectics of spirit, the hermeneutics of reasoning, the emancipation of the rational of working subject, of the creation of wealth.....I define postmodern as incredulity toward metanarrative.” (Lyotard, 1993: xxiii)

ที่ไร้ขอบเขตจำกัด และความต้องการที่จะกำจัดผลผลิตนั้นออกไป² โดยกระตุ้นการบริโภคด้วยการสร้างสัญลักษณ์ต่าง ๆ เพื่อ “ล่อลวง” (seduce) ให้เราเกิดภาวะจำยอม กิจกรรมการบริโภคที่จากเดิมเป็นเรื่องของการใช้สอยได้ถูกแทนที่ด้วย “การบริโภคแห่งสัญญาณ” ที่เราต่างสร้างตัวตนและอัตลักษณ์ผ่านทาง การบริโภคสินค้า เช่น ถ้าอยากดูเป็นคนรวย ๆ ก็ต้องขับรถขับเคลือนสีลือ หรือพวก ออฟโรด (ทั้ง ๆ ที่ชีวิตจริงไม่เคยออกจากเมืองไปลุยป่าเลย) หรือถ้าอยากสื่อว่าเป็นคนอินเทรนด์ก็ต้องแต่งตัวแบบฮิปปอป (ทั้ง ๆ ความเป็นจริงตัวที่แต่งตัวแบบนี้ อาจไม่เคยได้สัมผัสวัฒนธรรมฮิปปอปแบบลึกซึ้งก็เป็นได้) ดังนั้นการบริโภคไม่ใช่จุดจบอีกต่อไป แต่เป็นหนึ่งในกระบวนการผลิตสัญญาณให้แก่ปัจเจก การบริโภคจึงไม่ใช่จุดจบหรือเป้าหมายของห่วงโซ่ทางเศรษฐกิจ หากแต่เป็นกิจกรรมที่ปัจเจกชนไว้ใช้นิยามตัวเองและระหว่างกัน

Michel Foucault เป็นนักคิดอีกคนหนึ่งที่ได้เข้ามาท้าทายองค์ความรู้สมัยใหม่ สำหรับเขาแล้ว “ความรู้” และ “ความจริง” เป็นสิ่งที่เรียกว่า “วาทกรรม” (discourse) กล่าวคือ ความรู้ที่อุบัติขึ้นมาในโลกนี้โดยอ้างถึงความเป็นภววิสัยและยึดหลักการของเหตุผลล้วนมีความสัมพันธ์กับอำนาจในการจัดระเบียบให้เกิดความจริงด้วยการสร้างความหมาย ให้คุณค่า และความถูกต้องชอบธรรมแก่สิ่งต่าง ๆ ในสังคม เมื่อเป็นเช่นนั้น ความจริงจึงไม่ใช่สิ่งที่ตายตัวหากแต่ความหมายของมันสามารถเลื่อนไหลและเปลี่ยนแปลงได้ เมื่อชุดวาทกรรมที่มีอยู่อธิบายความจริงนั้นเปลี่ยนแปลงไป เช่น ความจริงในเรื่องของคนบ้า (mad man) ซึ่งในยุคเรอเนสซองส์ (renaissance) คนบ้าจะถูกปล่อยไว้ใช้ชีวิตอยู่อย่างอิสระ หรือถ้าจะมีวิธีที่จะจัดการกับคนเหล่านั้นก็คือ การจับใส่เรือแล้วให้ลอยไปตามน้ำซึ่งเรือนั้น

² “...[W]e may say that the basic problem of contemporary capitalism is no longer between ‘profit maximization’ and the ‘rationalization of production’ (from the point of view of the entrepreneur), but that between a potentially unlimited productivity (at the level of the technostucture) and the need to dispose of the product.” (Baudrillard. 1999. p.71)

จะถูกเรียกว่า ‘madship’ แต่ในอีกหลายร้อยปีต่อมา ‘madship’ กลับถูกแทนที่โดย ‘madhouse’ กล่าวคือมีการสร้างสถานที่เอาไว้กักกันและจำกัดเขต (confine) คนบ้าให้อยู่ในบริเวณหนึ่ง ๆ (Sarup, 1993) หรือกรณีของ “ภาวะโลกร้อน” (global warming) ซึ่งถ้าหากเรานำเรื่องนี้ไปถกเถียงในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก ๆ คงเป็นสิ่งที่ฟังไม่ขึ้น ที่ฟังไม่ขึ้นไม่ได้หมายความว่าโลกไม่ได้ร้อนขึ้น³ หากแต่ตอนนั้นเราถูกครอบงำโดยแนวคิดที่เน้นความรุดหน้าทางเศรษฐกิจเหนือสิ่งแวดล้อม ในทางกลับกัน ประเด็นโลกร้อนตอนนี้กลายเป็นสิ่งหลายคนตระหนักกัน กลายมาเป็นสิ่งที่เข้ามาจัดระเบียบชีวิตของผู้คน โดยการจะทำกิจกรรมใดต้องถูกเตือนให้ระลึกรถึงผลกระทบต่อสภาพอากาศเสมอ ดังนั้นในมุมมองของวาทกรรม ความจริงมันจะเป็น “จริง” หรือไม่ มันไม่สำคัญเท่ากับระบอบความจริงนั้น ๆ มันเข้ามาจัดการและควบคุมชีวิตเราอย่างไรต่างหาก

เมื่อองค์ความรู้ในแบบสมัยใหม่เป็นสิ่งที่น่าคลางแคลงใจ ท่าทีของหลังสมัยใหม่จึงมีแนวโน้มที่จะตั้งข้อสงสัยในองค์ความรู้ โดยพยายามในการตรวจสอบ “ตัวบท” (text) ว่าความรู้ในแบบต่าง ๆ ได้ “เก็บกด” หรือ “ปิดทับ” สิ่งใดเอาไว้ กล่าวคือระบบความคิดที่เราเห็นว่ามันถูกนำเสนอออกมาในรูปแบบที่มันคงและมีตรรกชัดเจน ในตัวของมันเองได้เก็บงำเงื่อนไขบางประการที่ขัดแย้งกับสิ่งที่ตัวบท หรือชุดความรู้นั้นนำเสนอออกมา รวมถึงในตัวบทหรือชุดความรู้ที่พยายามอวดอ้างว่าไร้อคติอาจปิดบังวาระทางการเมืองของผู้ประพันธ์อย่างจงใจ (หรือไม่จงใจ) ท่าทีดังกล่าวจึงเป็นการมององค์ความรู้ในฐานะที่มันมีนัยซ่อนเร้นอยู่ ภาระหลักของท่าทีของหลังสมัยใหม่คือการมองหาร่องรอยของสิ่งที่ขัดแย้งกับชุดความรู้ที่ดูเหมือนหนักแน่นและมั่นคง เพื่อเปิดเผยวาระซ่อนเร้นของตัวบทออกมา

³ มันมีข้อถกเถียงอยู่พอสมควรว่าโลกร้อนขึ้นตอนไหน โดยทั่วไปเชื่อว่าภาวะโลกร้อนเริ่มตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ทำให้โลกได้เข้าสู่การใช้พลังงานฟอสซิลจนกระทบต่อสภาพอากาศ การศึกษาล่าสุดโดย Abram et al. (2016) แสดงให้เห็นถึงภาวะที่โลกได้เริ่มร้อนขึ้น (ในบางพื้นที่) ตั้งแต่ คริสตศตวรรษ 1830 เป็นต้นมา

ซึ่งเรานานนามวิธีดังกล่าวว่าเป็น “การรื้อสร้าง” (deconstruction) อันเป็นหนึ่งในวิธีการสำคัญของ Jacques Derrida หนึ่งในนักปรัชญาฝรั่งเศสคนสำคัญของแนวคิดในแบบหลังสมัยใหม่⁴

การทบทวนมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับหลังสมัยใหม่ได้ทำให้เรามองความหมายได้สองแง่มุมที่ขนานกันไปคือ

1. หลังสมัยใหม่ในฐานะที่เป็น “ยุคสมัย” ตามขั้นตอนทางประวัติศาสตร์ที่ภายใต้วิธีการผลิตที่มีพลังสูงได้ส่งผลในเชิงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างมหาศาลเกิดความสับสนในพหุวัฒนธรรม และตกอยู่ภายใต้วังวนของการบริโภคที่เข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ทางสังคม เพื่อสร้างความหมายใหม่ให้แก่ตัวเองตลอดเวลา ดังนั้นทุนนิยมตามความหมายนี้จึงไม่ใช่แค่ผลิตสินค้า แต่มีหน้าที่ผลิตสร้างอัตวิสัย (subjectivities) แก่บุคคลและสังคมด้วย

2. หลังสมัยใหม่เป็นเรื่องของ “ความแคลงใจ” ต่อเรื่องเล่าหลักของสังคม แนวคิดหลังสมัยใหม่จึงเป็นกระแส “วิพากษ์” ความรู้สมัยใหม่ โดยมองความรู้ว่าเป็น “วาทกรรม” รวมถึงใช้ลีลา “รื้อสร้าง” เพื่อเผยให้เห็นถึงสิ่งที่ตัวบทที่หมกมุ่นต่าง ๆ ได้ปิดทวารแห่งอำนาจและสิ่งที่ซ่อนเร้นกับตัวเองไว้

บทความนี้ให้น้ำหนักกับทั้งสองความหมาย โดยพิจารณาว่าความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ไม่ได้เป็นที่บริสุทธิ์แยกขาดออกจากสภาพสังคม หรือ อีกนัยหนึ่งคือพิจารณาการสร้างความรู้เศรษฐศาสตร์ว่าเป็นผลพวงของสังคมและวัฒนธรรม (social and cultural construction) และสามารถถูกวิพากษ์ได้โดยชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ที่ผิวเผินดูแล้วมีความมั่นคงตรรกและน่าเชื่อถือสูง ได้อำพรางนัยแห่งอำนาจที่โยงใยถึงความนิยมในวิทยาศาสตร์ รวมถึงความไม่มั่นคงทางทฤษฎีภายใต้แบบจำลองที่มีภาพลักษณ์มั่นคง

⁴ อนึ่ง วิธีการ “รื้อสร้าง” (deconstruction) นั้นไม่ใช่วิธีการ “รื้อทำลาย” (destruction) เพราะอันหลังเป็นการเข้าทำลายของเดิมที่มีอยู่ให้หมดสิ้น แต่รื้อสร้างเป็นการเข้าค้นหาสิ่งที่ระบบที่มั่นคงได้ปิดทสิ่งที่ขัดแย้งกับตัวมันเองเอาไว้แล้วเปิดเผยความซ่อนเร้นให้เห็น ดังนั้นรื้อสร้างจึงไม่ใช่การรื้อทำลายหรือรื้อถอน แต่เป็นการรื้อเพื่อให้เห็นความหมายที่ถูกตัวบทดเอาไว้

ภาพตัวแทนเศรษฐศาสตร์: ว่าด้วยญานวิทยา

นักเศรษฐศาสตร์ก็เหมือนกับนักวิชาการสาขาอื่นๆ ที่ใช้โมเดลเฉพาะในการอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อพูดถึงธุรกรรมการแลกเปลี่ยน หรือ ซื้อ-ขาย ในระบบเศรษฐกิจ นักเศรษฐศาสตร์มักใช้แบบจำลอง อุปสงค์ (ความต้องการเสนอซื้อ ณ ระดับราคาต่างๆ) อุปทาน (ความต้องการเสนอขาย ณ ระดับราคาต่างๆ) และดุลยภาพ (สถานการณ์ที่อุปสงค์และอุปทานเท่ากัน) เพื่อเป็นตัวแบบในการอธิบายว่าราคาและปริมาณของสินค้าถูกกำหนด และเปลี่ยนแปลงอย่างไรเมื่อมีปัจจัยต่างๆ มากระทบตลาด รวมถึงนำมาใช้ตัดสินดังกล่าวต่อยอดไปยังประเด็นอื่นๆ ได้ (เช่น สวัสดิการสังคม และผลกระทบของนโยบายภาษี เป็นต้น) กล่าวได้ว่า แบบจำลอง อุปสงค์-อุปทาน เป็นหนึ่งใน “ภาพลักษณ์” ที่ทุกคนต่างรู้กันว่าเป็นหนึ่งในเอกลักษณ์ทางทฤษฎีของวิชาเศรษฐศาสตร์

มุมมองจากหลังสมัยใหม่ชวนให้เราท้าทายเอกลักษณ์ทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ โดยมองว่า ทฤษฎีหรือแบบจำลองไม่ใช่ความจริงสูงสุด หากแต่มันเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาเป็น “ภาพตัวแทน” (representation) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือ “อุปมา” พฤติกรรมของปัจเจกชนและการทำงานของระบบเศรษฐกิจ โดยแบบจำลองกำลังบอกว่าการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจนั้นทำได้โดยปราศจากแนวคิดเรื่องคุณค่าใดๆ เพราะในแบบจำลองไม่มีความลำเอียงหรืออคติ มีเพียงแต่การแสดงกลไกการทำงาน หรือกำลังแสดง “ข้อเท็จจริง” ของระบบเศรษฐกิจอยู่ แม้กระทั่งการตัดสินใจของปัจเจกชนในแบบจำลองยังปราศจากอารมณ์ความรู้สึก จะมีแต่ก็เพียง “ความมีเหตุผล” (rationality) อีกทั้งในแบบจำลองยังเต็มไปด้วยเครื่องมือเชิงกลไกที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์น่าเชื่อถือสูง ทั้งหมดสามารถสื่อถึงเป็นความเป็นสมัยใหม่ของเศรษฐศาสตร์ที่ยึดติดในความเป็นภววิสัยเป็นแก่น ดังนั้นบ่อยครั้ง งานของนักเศรษฐศาสตร์จึงเป็นการนำเสนอแนะนโยบายจากผลการวิเคราะห์ที่ได้จากแบบจำลองเชิงปฏิฐานนิยม ด้วยความต้องการควบคุมธรรมชาติของเศรษฐกิจ (เช่น ถ้าหากผลลัพธ์ของแบบจำลองเป็นเช่นนั้น ดอกเบี้ยควรจะสูงหรือต่ำ หรือ ถ้าหากความยืดหยุ่นของอุปสงค์เป็นเช่นนี้รัฐบาลควรเก็บภาษีในอัตราใด เป็นต้น) ให้ทำงานอย่างปกติ

“แบบจำลอง” ที่นักเศรษฐศาสตร์ใช้เป็นภาพแทนนั้น ถือเป็นเครื่องมือสื่อสารที่ทรงพลัง เพราะในแบบจำลองเราสามารถคาดการณ์ผลลัพธ์เมื่อมีผลกระทบต่างๆ ได้อย่างแม่นยำ (แม่นยำในระบบและภายใต้ข้อสมมติของแบบจำลอง แต่อาจจะไม่แม่นยำเสมอไปเมื่อใช้ทำนายสถานการณ์จริง) และที่สำคัญมันถูกสร้างขึ้นมาจากเครื่องมือที่มีความชัดเจนทางตรรกสูง แบบจำลองนี้ถือเป็นผลผลิตของ “ญาณวิทยา” กล่าวคือ ญาณวิทยาเป็นปรัชญาที่เกี่ยวกับการสร้างและการใช้ทฤษฎีอย่างมีเหตุผลเพื่อให้เข้าถึงความรู้และความจริง ซึ่งสำหรับเศรษฐศาสตร์นั้นสามารถกล่าวได้ว่ามีปรัชญาสำคัญในการสร้างความรู้คือ “ปรัชญาประจักษ์นิยม” (empiricism) และ “ปรัชญาเหตุผลนิยม” (rationalism) โดยปรัชญาแรกมองว่าความรู้เกี่ยวกับโลกนี้ล้วนมาจากผัสสะ และประสบการณ์ ดังนั้นการสร้างความรู้ขึ้นมาต้องอาศัยการสังเกตการณ์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น โดยใช้วิธีการ “อุปนัย” (inductive method) ในการสร้างหลักการทั่วไปจากประสบการณ์และการสังเกตการณ์ ซึ่งสำหรับเศรษฐศาสตร์มี “เศรษฐมิติ” (econometrics) เป็นเครื่องมือสำคัญ ในการรวบรวมข้อมูลเพื่อมาประมาณค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรที่สนใจ และทดสอบว่าตัวแปรในแบบจำลองนั้นมีนัยทางสถิติที่ยอมรับได้ ส่วนปรัชญาเหตุผลนิยม มองว่าความรู้ที่เกี่ยวกับโลกนี้สามารถได้มาด้วยพลังแห่งตรรก หรือใช้ “วิธีการนิรนัย” (deductive method) ที่สร้างทฤษฎีขึ้นมาจากข้อสันนิษฐานเชิงตรรก แล้วจึงไปสู่หลักการทั่วไป นักเศรษฐศาสตร์ได้ใช้กระบวนการนามธรรมทางคณิตศาสตร์ หรือ “mathematical abstraction”⁵ เพื่อสกัดหากฎทั่วไป (general law) ของระบบที่สนใจ เช่น การให้เหตุผลทางคณิตศาสตร์พิจารณาแนวโน้มของราคาและกำไรในตลาดแข่งขันสมบูรณ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในแง่ของการค้นคว้าหาความจริงคงมีอาจอิงกับปรัชญาด้านใดด้านหนึ่งอย่างสุดขั้ว โดยเราสามารถมองปรัชญาเบื้องหลังเศรษฐศาสตร์ว่า

⁵ กระบวนการ mathematical abstraction คือ วิธีการเพ้นหารากฐานของโครงสร้างหรือรูปแบบของมโนทัศน์ทางคณิตศาสตร์ โดยยกย้ายเอาวัตถุหรือปัจจัยในโลกแห่งความเป็นจริงออกไปให้เหลือไว้แต่โครงสร้างและความเป็นจริงทางคณิตศาสตร์ล้วนๆ เพื่อให้ทฤษฎีที่เสนอมาสามารถถูกนำไปใช้ประยุกต์ได้ในวงกว้างมากขึ้น

เป็น “ปฏิฐานนิยมเชิงตรรก” (logical positivism) อันเป็นแนวคิดที่พยายามประสานความเป็นปรัชญาประจักษ์นิยมและเหตุผลนิยมเข้าไว้ด้วยกัน กล่าวคือ ทั้งองค์ประกอบเชิงตรรก และการสังเกตเชิงประจักษ์ล้วนสำคัญในการสังสม และสร้างทฤษฎีขึ้นใหม่ทั้งสิ้น⁶

วิธีการสร้างแบบจำลองทางคณิตศาสตร์โดยวิธีการนิรนัย (deductive) ด้วยการสืบสาว “ความจริงนามธรรม” (abstract truth) กับแบบจำลองเน้นไปกับการอุปนัย (inductive) โดยใช้วิธีการทางเศรษฐมิติ (econometrics method) ล้วนถือว่าเป็นการสร้าง “ทฤษฎีชั้นสูง” (high theory) ทั้งคู่ ที่เป็น high theory เพราะว่า ทฤษฎีที่นำเสนอในรูปแบบดังกล่าวสำหรับนักเศรษฐศาสตร์แล้วสอดคล้องกับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ทำให้มีคุณค่าสูงกว่่านำเสนอในรูปแบบการบรรยายหรือเรียงความ การเปรียบเทียบข้อมูล หรืออรรถาธิบายแบบอื่นๆ ดังนั้นคงไม่เกินไปนักที่จะบอกว่าเครื่องมือทั้งสองถือเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรม (discursive practice) ที่สำคัญในการสร้างความจริงแห่งเศรษฐศาสตร์

อีกสิ่งหนึ่งที่แสดงถึงการที่ให้เศรษฐศาสตร์สามารถยกสถานะภาพขึ้นเป็นศาสตร์ที่ค้นคว้าหาความจริงอย่างสมบูรณ์ (absolute truth) คือวิธีการพิสูจน์/ถูก/ผิดตัวแบบและทฤษฎี ซึ่งจริงๆ แล้วควรจะกล่าวว่าการ “พิสูจน์ผิด” (falsification) เสียมากกว่า เพราะว่าบางครั้งการพิสูจน์ถูก (verification) ที่ตรวจสอบทฤษฎี/แบบจำลองว่าสอดคล้องกับโลกความเป็นจริงหรือไม่ มีปัญหาตรงที่เราไม่สามารถระบุจำนวนครั้งที่ชัดเจนลงไปว่าต้องทำการพิสูจน์ทฤษฎี/แบบจำลองกี่ครั้ง

⁶ ลักษณะความเป็น logical positivism ในเศรษฐศาสตร์ปรากฏอย่างชัดเจนมากในงาน “ความเรียงเศรษฐศาสตร์ที่เป็นจริง” หรือ “Essay in Positive Economics” ของ Milton Friedman (1953) ดังที่เขาได้กล่าวว่า “หน้าที่ของ [เศรษฐศาสตร์] คือจัดหาระบบสากลที่สามารถถูกใช้ในการทำนายผลที่ตามมาของการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง ประสิทธิภาพของมันถูกพิจารณาจากความแม่นยำ ขอบเขต และความสอดคล้องกับประสบการณ์แห่งการทำนายที่มันสร้างขึ้น โดยสรุปแล้วเศรษฐศาสตร์ที่เป็นจริง คือ หรือ สามารถเป็นศาสตร์แห่งการวิจัย อันเป็นความหมายเดียวกับวิทยาศาสตร์กายภาพด้านต่าง ๆ” (หน้า 4)

จึงจะยืนยัน และสรุปได้ว่าทฤษฎีดังกล่าวสอดคล้องกับโลกหรือไม่ อีกทั้งเมื่อเวลาผ่านไปหากมีเพียงหนึ่งเหตุการณ์ที่ไม่สอดคล้องกับตัวแบบที่เราพิสูจน์ถูกไปแล้ว มันก็จะกลายเป็นสิ่งที่พิสูจน์ผิดไปได้ ในทางกลับกันการพิสูจน์ผิดสามารถทำได้ง่ายกว่า โดยที่ไม่เริ่มต้นว่าทฤษฎี/แบบจำลองมีความถูกต้อง แต่เริ่มด้วยการมองว่า ทฤษฎี/แบบจำลองยังไม่ผิดพลาด ตรรกะที่ซึ่งไม่มีพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ที่ขัดแย้งกับทฤษฎี/แบบจำลอง มันก็ยังคงสถานภาพการเป็นองค์ความรู้อยู่ โดยความแตกต่างของการพิสูจน์ผิดและการพิสูจน์ถูก มีฐานมาจากการตรรกศาสตร์ว่าด้วยการยืนยันผล ดังตัวอย่างข้างล่างนี้

“ถ้านายทักก็เป็นนักธุรกิจเขารู้จักวิธีวิเคราะห์ทางธุรกิจ ท่านนายกประยุทธ์รู้จักวิธีวิเคราะห์ทางธุรกิจ แสดงว่าท่านเป็นนักธุรกิจ”

ข้อความนี้เป็นลักษณะของการ “พิสูจน์ถูก” กล่าวคือ “ถ้า A (นายทักก็เป็นนักธุรกิจ) เป็นจริง ดังนั้น B (นายทักก็รู้จักวิธีวิเคราะห์ทางธุรกิจ) ต้องเป็นจริงด้วย และในทางกลับกัน “ถ้า B (นายกประยุทธ์รู้จักวิธีวิเคราะห์ทางธุรกิจ) เป็นจริง ดังนั้น A (นายกประยุทธ์เป็นนักธุรกิจ) ต้องเป็นจริงด้วย” เห็นได้ว่าประพจน์มีความไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง เพราะนายกประยุทธ์หาใช่ นักธุรกิจไม่ แต่เป็น “ทหาร”

เมื่อเป็นเช่นนี้การ “พิสูจน์ผิด” จะมีความชัดเจนกว่า โดยใช้หลักตรรกศาสตร์ว่าด้วยการปฏิเสธผล (denying the consequence) ดังข้อความว่า

“ถ้านายทักก็เป็นนักธุรกิจ เขาต้องรู้จักวิธีวิเคราะห์ทางธุรกิจ ท่านนายกประยุทธ์ไม่รู้จักวิธีวิเคราะห์ทางธุรกิจ แสดงว่าท่านไม่ได้เป็นนักธุรกิจ”

ข้อความข้างต้นเป็นไปตามหลักการพิสูจน์ผิดคือ “ถ้า A (นายทักก็เป็นนักธุรกิจ) เป็นจริง ดังนั้น B (นายทักก็รู้จักวิธีวิเคราะห์ทางธุรกิจ) ต้องเป็นจริงด้วย ในทางกลับกัน ถ้า B ไม่เป็นจริง (นายกประยุทธ์ไม่รู้จักวิธีวิเคราะห์ทางธุรกิจ) A (นายกประยุทธ์ไม่ใช่นักธุรกิจ) ต้องไม่เป็นจริงด้วย” เห็นได้ว่าการพิสูจน์แบบนี้สอดคล้องกับข้อเท็จจริงมากกว่า เพราะนายกประยุทธ์ไม่ใช่นักธุรกิจแต่เป็นทหาร

วิธีการพิสูจน์ผิดนี้จึงเป็นที่ยอมรับและนิยมใช้กันในเศรษฐศาสตร์มากกว่า (ไกรยุทธ ธีรยาศนันท์, 2533) และสื่อนัยยะว่า ทฤษฎี/แบบจำลองยังสามารถคงสถานะความจริงได้ตราบไต่ที่ยังไม่มีพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ที่ขัดกับทฤษฎี/แบบจำลองนั้น แต่ถ้าวินใดมีการพบเจอข้อเท็จจริงหรือสภาพความจริงที่ไม่สอดคล้องกับทฤษฎี/แบบจำลองนั้น มันก็จะสูญเสียสถานะความจริงไป และอาจต้องมีการดัดแปลง ปรับปรุงรายละเอียดเพื่อให้สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งพัฒนาการของภาพตัวแทนเศรษฐศาสตร์ก็สอดคล้องกับหลักการพิสูจน์ผิดนี้ ตั้งแต่จุดเริ่มต้นของแนวคิดคลาสสิกที่พิสูจน์ผิดถึงการแสวงหาความมั่งคั่งแบบลัทธิพาณิชย์นิยมด้วยรูปแบบเสรีภาพทางเศรษฐกิจของ Adam Smith หรือการพิสูจน์ผิดถึงกลไกราคาของสำนักนีโอคลาสสิก (neoclassical school) ด้วยข้อโต้แย้งในการแทรกแซงด้วยรัฐของเศรษฐศาสตร์แบบเคนส์ (Keynesian government intervention) ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1930 ที่เกิดเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก กระบวนการดังกล่าวมีการสั่งสมครั้งแล้วครั้งเล่า พัฒนาการด้วยการพิสูจน์ผิดนี้ถือเป็นเกณฑ์สำคัญที่ทำให้เศรษฐศาสตร์มีความเป็นวิทยาศาสตร์ในตัว และเป็นหนึ่งในโครงการความรู้แบบสมัยใหม่

หลังสมัยใหม่กับเศรษฐศาสตร์

ในส่วนนี้ผู้เขียนยึดตาม Cullenberg et al. (2001) เนื่องจากได้ให้ประเด็นที่ครอบคลุมการนำหลังสมัยใหม่วิพากษ์เศรษฐศาสตร์ในประเด็นสาร์ตถนิยม วิทยาศาสตร์ นิยัตินิยม และความมีเหตุผล โดยระหว่างทางผู้เขียนจะมีการเพิ่มข้อถกเถียงเพื่อชี้ให้เห็นถึงปัญหาเหล่านั้นให้ชัดเจนขึ้น

1. ปัญหาความเป็นสาร์ตถนิยม

แบบจำลองเศรษฐศาสตร์เปรียบดังภาษาชนิดหนึ่งที่ถูกใช้เพื่ออุปมาการทำงานของระบบเศรษฐกิจ นักเศรษฐศาสตร์ได้ใช้ภาษาทางคณิตศาสตร์มากมายในแบบจำลอง หากพิจารณาในเชิงวัฒนธรรมแล้ว ภาษาถือเป็นรูปแบบวัฒนธรรมหนึ่ง ที่มีกลไกกำหนดให้เกิดรูปแบบภาษาเฉพาะที่ใช้สื่อสารในกลุ่มชนชั้น ภาษา

ของนักเศรษฐศาสตร์ก็มีกลไกทางวัฒนธรรมที่ “ดีกรอบ” ผู้เรียนให้เข้ามาสู่รูปแบบวิธีคิดและขนบธรรมเนียมวิธีการ ฟัง/พูด/อ่าน/เขียน ในแบบเฉพาะของเศรษฐศาสตร์ และทำให้พวกเขาสามารถถูกนิยามเป็นหนึ่งในสมาชิกชุมชนเศรษฐศาสตร์ได้ โดยชุมชนของเผ่าพันธุ์เศรษฐศาสตร์ (Econ tribe)⁷ มีเครื่องบูชา (totem) ที่สำคัญคือแบบจำลองอุปสงค์-อุปทาน และ แบบจำลอง IS-LM ของเศรษฐศาสตร์มหภาค (Leijonhufvud, 1973) ที่บอกว่าเป็นเครื่องบูชาสำคัญเพราะไม่ว่าผู้ศึกษาในชุมชนเศรษฐศาสตร์จะเก่งหรือไม่ แต่ทุกคนสามารถมีจินตภาพร่วมกันเมื่อเอ่ยถึงเครื่องบูชานี้ได้ทั้งสิ้น

จินตภาพร่วมกันนี้คือ การนึกถึงแบบจำลองที่เป็นรูปกราฟที่มีเส้นเคลื่อนไปมา และมีจุดตัดที่ยู่เหนือ ระหว่างแกนที่แสดงจุดภาค (quadrant) ของมูลค่ารวมถึงมีการพิสูจน์ทฤษฎีและหาคำตอบของตัวเลขเศรษฐศาสตร์ด้วยสมการคณิตศาสตร์ที่ยาวเหยียด จนอาจกล่าวได้ว่า ทฤษฎีบทหนึ่งๆ ของเศรษฐศาสตร์สามารถเล่าเรื่องได้โดยมีภาษาเขียนน้อยมาก ปรากฏการณ์นี้เป็นสิ่งที่ McCloskey (1983) เรียกว่าเศรษฐศาสตร์ได้ยึดติดอยู่กับตรรกะที่มีแบบแผน (formal logic) อันได้แก่เครื่องมือทางคณิตศาสตร์ (mathematical device) และสถิติ (statistics) จนทำให้ภาษาทางคณิตศาสตร์ (mathematical language) เป็นสิ่งที่ขาดเสียไม่ได้ในการก่อรูปสร้างร่างของทฤษฎีและองค์ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์ เครื่องมือที่เป็นคำอธิบายเชิงกลไกทั้งหมดล้วนแสดงถึง “สุนทรียทางภาษา” (rhetoric) ให้แก่ “ตัวบท/วรรณกรรมเศรษฐศาสตร์” โดยการใช้ภาษาที่สละสลวยอันได้แก่ตรรกะที่มีแบบแผน ร่วมด้วยภาษาทางคณิตศาสตร์เพื่อให้การสื่อสารของตัวบทสามารถที่จะ “ลูงใจ” คนทั้งกับนักเศรษฐศาสตร์ด้วยกันเองและนอกวงการเศรษฐศาสตร์ให้เชื่อถือ และมีความเห็นสอดคล้องกับสิ่งที่ตัวบทพยายามนำเสนอออกมาได้

⁷ คำว่า Econ Tribe ในที่นี้สื่อถึง Economic Tribe ผู้เขียนขอยึดถือคำว่า Econ Tribe ที่ถูกใช้โดยตรงในบทความของ Leijonhufvud (1973) เป็นหลัก

ตรงนี้จึงแสดงถึงความเป็น “สารัตถนิยม” (essentialism) ของเศรษฐศาสตร์ โดยมองภาษาคณิตศาสตร์ และการนำเสนอที่เป็นแบบแผนว่าเป็น “แก่นแท้” ของสาขาวิชา ภาพตัวแทนที่ยึดคณิตศาสตร์เป็นสารัตถะนี้ มองความจริงแท้ว่าสามารถสร้างขึ้นจาก การพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์และการทดสอบสมมติฐาน (hypothesis testing) ด้วยกระบวนการทางเศรษฐมิติ (econometrics) อย่างเข้มงวดแล้ว สารัตถนิยมนี้จะสะท้อนว่านักเศรษฐศาสตร์มักให้คุณค่าวิธีการเชิงปริมาณในการหาความจริงมากกว่าวิธีการอื่นๆ ซึ่งมีแนวโน้มให้วงวิชาการเศรษฐศาสตร์มีการเบียดขับการสร้างทฤษฎีเศรษฐศาสตร์รูปแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะจงใจหรือไม่ก็ตาม⁸

ให้คุณค่าวิธีการเชิงปริมาณในการหาความจริงมากกว่าวิธีการอื่นๆ โดยกล่าวว่ามันได้ผ่านการพิสูจน์ทางคณิตศาสตร์และการทดสอบสมมติฐาน (hypothesis testing) ด้วยกระบวนการทางเศรษฐมิติ (econometrics) อย่างเข้มงวดแล้ว สารัตถนิยมนี้จึงสร้างแนวโน้มที่นักเศรษฐศาสตร์จะให้น้ำหนักและยอมรับงานวิชาการที่ถูกสร้างขึ้นจากตัวเลขมากกว่าการสร้างทฤษฎีเศรษฐศาสตร์รูปแบบอื่น ๆ ทำให้เกิดกระบวนการเบียดขับการสร้างทฤษฎีเศรษฐศาสตร์รูปแบบอื่น ๆ ไม่ว่าจะจงใจหรือไม่ก็ตาม

2. ปัญญาวิทยาศาสตร์นิยม

หากมองแบบหลังสมัยใหม่ “ความรู้” และ “อำนาจ” เป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ ความรู้ที่ดูแล้วปราศจากอคติ แท้จริงอาจมีวาระเชิงอำนาจ และอาจสนับสนุนปฏิบัติการเชิงอำนาจบางอย่างได้ หรือที่เราเรียกว่า “วาทกรรม” เมื่อเป็นเช่นนั้น เศรษฐศาสตร์ก็ไม่ได้ปราศจากแนวคิดเรื่องคุณค่าและอคติใดๆ อย่างแท้จริง ไกรยุทธ (2533) มองว่านักเศรษฐศาสตร์ก็เป็นปฤชชนธรรมดาที่สามารถมีคติ (อคติ) ประจำตัวได้ ถึงกระนั้นไม่ใช่ว่าสถานภาพของวิชาเศรษฐศาสตร์จะปลอด

⁸ ผู้เขียนเคยมีประสบการณ์ส่งบทความวิจัยเพื่อตีพิมพ์ในวารสารเศรษฐศาสตร์ แต่งานวิจัยนั้นใช้มรรควิธีเชิงคุณภาพ ผลปรากฏว่าบทความนั้นถูกปฏิเสธโดยบรรณาธิการ ด้วยเหตุผลว่าบทความนั้นไม่มีสมการ และการประมาณค่าทางสถิติ ปรากฏการณ์นี้ถือเป็นตัวอย่างที่สะท้อนวิถีคิดของนักเศรษฐศาสตร์ที่มักให้คุณค่าแก่ตัวเลขเหนือการวิจัยที่เกิดจากการวิพากษ์หรือสร้างข้อถกเถียงในแบบอื่นๆ

ความเป็นภววิสัยอย่างสิ้นเชิง เพราะนักเศรษฐศาสตร์ยังสามารถคงไว้ซึ่งความ “เป็นกลาง” ด้านคตินิยมจากกระบวนการวิเคราะห์ที่เป็นวิทยาศาสตร์ และมีหลักการในเชิงเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นการพยายามลดความสำคัญของเศรษฐศาสตร์โดยการกล่าวหาว่าเต็มไปด้วยคตินิยมนั้นจึงอาจเป็นการกล่าวเกินไป อีกทั้งการยอมรับอิทธิพลหรือค่านิยมส่วนตัวในเศรษฐศาสตร์ไม่ว่าจะเข้ามาสู่จุดใดในการวิเคราะห์อาจส่งผลให้เศรษฐศาสตร์ดีขึ้นเพราะมีเนื้อหาที่เพิ่มขึ้นในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ใหม่ โดยความเป็นภววิสัยในส่วนของการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์ที่อิงกับตรรกทางวิทยาศาสตร์ยังเป็นสิ่งสามารถคงอยู่ได้

หลายคนอาจคล้อยตามประเด็นข้างต้น แต่หากสังเกตให้ดีจะพบว่าการยอมรับเรื่องค่านิยมของเศรษฐศาสตร์เป็นสิ่งที่สามารถทำได้ แต่สิ่งหนึ่งที่ดูจะเป็นเรื่อง “คอขาดบาดตาย” คือ ตรรกหรือวิธีที่ใช้ในการวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ที่ต้องอิงกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ไม่ว่ากรณีใดก็ตามที่ไม่ว่าเรื่องราวหรือประเด็นในการวิเคราะห์จะถูกขับเคลื่อนด้วยอคติส่วนตัวหรือไม่ นั่นก็จำเป็นที่จะต้องมีการมีเครื่องมือที่เป็นตรรกเชิงกลไกเป็นแกนในการวิเคราะห์ อคติเช่นนี้ Backhouse (2002) ได้วิพากษ์ว่า ความเชื่อมโยงระหว่างแบบจำลองและโลกความจริงนั้นต้องถูกกระทำผ่านเรื่องราวที่นักเศรษฐศาสตร์สร้างขึ้นมา หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการ “ตีความ” แบบจำลอง (model interpretation) ซึ่งการตีความดังกล่าวมีความเข้มงวดในเชิงแบบแผนน้อยกว่าแบบจำลองมากนัก เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วเศรษฐศาสตร์เองก็อยู่ระหว่างพื้นที่ๆ เป็นแบบแผนหรือตรรกที่เป็นกลไก (mechanical logic) กับเรื่องราวการอธิบายที่ไม่เป็นเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ (unscientific irrationality) ดังนั้นธรรมชาติของการสร้างความรู้จึงปะปนกันระหว่างตรรกที่เป็นแบบแผนและไม่เป็นแบบแผนอยู่แล้ว

แต่สภาวะความเป็นจริงในวงวิชาการเศรษฐศาสตร์หาเป็นเช่นนั้นไม่ ความเป็น “วิทยาศาสตร์นิยม” (scientism) ของเศรษฐศาสตร์สามารถถูกพิจารณาผ่านปรากฏการณ์ที่ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ถูกครอบงำด้วยสิ่งที่ Arnsperger and Varoufakis (2005) เรียกว่า “สัจพจน์แม่บท” (meta-axioms) สามประการ ได้แก่ ความเป็นปัจเจกนิยม (individualism) ความเป็นเหตุผลนิยม (rationalism) และ

ระเบียบวิธีการดุลยภาพ (methodological equilibria) โดยสังขรณ์เหล่านี้มีความสำคัญในการสร้างทฤษฎีให้เกิดความประณีตในเชิงคณิตศาสตร์ และเป็นรากฐานสำคัญของทฤษฎีสำคัญเช่น ทฤษฎีการผลิต ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน ทฤษฎีสวัสดิการสังคม ฯลฯ ทฤษฎีเหล่านี้ล้วนมีสังขรณ์สามประการเป็นข้อตั้งต้น (premise) เพื่อให้กำหนดเค้าโครงให้ทฤษฎีมีคุณสมบัติทางคณิตศาสตร์ที่สอดคล้องกับการหาคำตอบด้วยจุดที่เหมาะสมที่สุดได้ (optimization) สังขรณ์ทั้งสามนี้กล่าวได้ว่าไม่สะท้อนความเป็นจริงใดๆ ของโลกแห่งเศรษฐกิจ (เพราะปัจเจกชนไม่จำเป็นต้องมีเหตุผลและไม่จำเป็นต้องเป็นหน่วยวิเคราะห์หลักทางเศรษฐกิจเสมอไป และเศรษฐกิจเองก็เป็นสิ่งที่มีพลวัตตลอดเวลา) แต่พวกมันกลับกลายเป็นสิ่งครอบงำวิชาการเศรษฐศาสตร์ซึ่งทำให้เป็นการยากสำหรับใครคนหนึ่งที่จะตั้งคำถามต่อ “สถานภาพของความจริง” (truth status) ต่อ meta-axioms ทั้งสามประการได้ ดังที่ Amsperger and Varoufakis วิพากษ์ไว้ว่า “การตีพิมพ์ผลงานในวารสารที่ดีนั้นก็ยากพอแล้ว แต่การตีพิมพ์ผลงานโดยตั้งคำถามถึง meta-axioms นั้นยากกว่ามากนัก”⁹ ข้อเท็จจริงนี้แสดงถึงปัญหาแห่งเผด็จการทางปัญญาที่เศรษฐศาสตร์ให้ “อภิสัทธ์” แก่ว่าทฤษฎีวิทยาศาสตร์ โดยหากใครในวงศัวัณเศรษฐศาสตร์ยึดถือวาทกรรมนี้ย่อมมีช่องทางไปสู่การมีอำนาจมากกว่าผู้ที่ต้องการวิพากษ์ meta-axioms นั้นเอง

ความเป็น “วิทยาศาสตร์นิยม” นี้เองที่ปูรากฐานให้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มีภาพลักษณ์เป็นทฤษฎีที่ “บริสุทธิ์” และดูเหมือนปราศจากมุมมองเรื่องคุณค่า เป็นตัวกำหนด “คุณค่า” ของสังคม เพราะ ทฤษฎีบริสุทธิ์ (pure theory) ของเศรษฐศาสตร์ได้แยกมิติทางสังคมและประวัติศาสตร์ออกไป และสร้างตรรกทางเศรษฐศาสตร์ขึ้นโดยมีพื้นฐานคุณสมบัติมาจากเรื่องของ ประสิทธิภาพ (efficiency) การแข่งขัน (competition) เพื่อนำมันไปสนับสนุนหลักการ “ตลาดบริสุทธิ์” (pure market) ซึ่งท้ายที่สุดมันโหดร้ายเหล่านี้ไม่ได้บริสุทธิ์เลย เพราะมันเชื่อมโยงกับแนวคิด

⁹ “Publishing in the ‘good’ journals is hard enough. Publishing articles which question the meta-axioms is even harder” (Amsperger and Varoufakis, 2005).

เรื่องการบูชาตลาดเสรีอันเป็นยูโทเปีย (utopia) ของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ได้ (Bourdieu, 1998)

การเปิดเผยให้เห็นอำนาจที่อยู่ในการเป็นวิทยาศาสตร์นิยมของ เศรษฐศาสตร์ จะช่วยให้เราเปิดมุมมองไปสู่ เศรษฐศาสตร์ในแนวทางที่วิพากษ์ meta-axioms ที่เรียกว่าเศรษฐศาสตร์นอกกระแสหลัก (heterodox economics) ที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นสายมาร์กซิสต์ สายสตรีนิยม แนวคิดหลังอาณานิคม ซึ่งแนวทางต่างๆ นี้ไม่ได้ให้อภิสิทธิ์แก่วาทกรรมวิทยาศาสตร์ รวมถึงมีความชัดเจน ในคุณค่าที่สำนักตนยึดถือ เช่น เศรษฐศาสตร์แบบมาร์กซ์ยอมยึดถือขบวนการ ของชนชั้นแรงงานเป็นสำคัญ หรือ เศรษฐศาสตร์สตรีนิยมที่ชัดเจนในการกลับมา ให้คุณค่าแก่สตรีเพศในฐานะที่ถูกครอบงำด้วยกระแสชายเป็นใหญ่ เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า การวิพากษ์ความเป็นวิทยาศาสตร์นิยมนี้ ทำให้เราเห็นความปกติวิสัย ของความรู้เศรษฐศาสตร์ที่ไม่จำเป็นต้องเป็นวิทยาศาสตร์ และไม่จำเป็นต้องแสดง ตนว่าปราศจากแนวคิดเชิงคุณค่าเสมอ

3. นิยัตินิยมในเศรษฐศาสตร์

ภาพตัวแทนเศรษฐศาสตร์ ได้นำเสนอเรื่องราวของปรากฏการณ์ทาง เศรษฐกิจสังคม ผ่าน เรื่องราวที่มีหน่วยเศรษฐกิจเป็นตัวแสดงเอก ร่วมด้วยคำอธิบาย ที่แสดงเหตุปัจจัยที่แน่นอนในการที่จะส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ต่างๆ สามารถมองได้ ว่าเป็นลักษณะของ “นิยัตินิยม” หรือ “determinism” โดยลักษณะ determinism ในเศรษฐศาสตร์คือการมองเหตุปัจจัย และผลกระทบในลักษณะที่ตายตัว แต่ไม่ใช่ determinism ที่เป็นแนวคิดของการเชื่อโชคชะตาหรือผลของการกระทำต่างๆ ถูกกำหนดมาจากพรหมลิขิตหรือพระเจ้าเบื้องบน

ยกตัวอย่างเช่นในทฤษฎีผู้บริโภคที่เริ่มต้นด้วยการนิยามแบบแผน ความพอใจของปัจเจกชนด้วยคุณสมบัติทางคณิตศาสตร์ จากนั้นจึงกำหนดเซตของ ข้อจำกัดด้านการเงินต่าง ๆ และกำหนดให้ปัจจัยเชิงสถาบันอื่นไม่เปลี่ยนแปลง ปัจเจกชนที่มีเหตุผลจะเลือกจุดที่ทำให้ได้รับความพอใจสูงสุดได้ จากนั้นเมื่อกำหนด ให้ตัวแปรอื่นในระบบเปลี่ยนแปลงไป เช่น ราคา หรือ รายได้ ผู้บริโภคจะตอบสนอง ต่อการเปลี่ยนแปลงของตัวแปรนั้นโดยการย้ายไปสู่จุดดุลยภาพใหม่ ซึ่งการที่จะ

บริโณสินค้ำที่พิจารณามากขึ้นหรือน้อยลงนั้นขึ้นอยู่กับผลของการทดแทนกัน และผลของรายได้ แต่สิ่งที่น่าสนใจในการวิเคราะห์รูปแบบนี้คือ ถ้าหากกำหนดให้สินค้ำเป็นสินค้ำปกติ หรือ สินค้ำด้อย อย่างใดอย่างหนึ่ง ผลของการวิเคราะห์ทิศทางของการเปลี่ยนแปลงดุลยภาพไม่ว่าจะกระทำซ้ำกี่ครั้งก็ยังคงออกมาคงเดิม หรือเราสามารถบอกได้ว่าในระบบของเศรษฐศาสตร์มีลักษณะที่มี “ตัวกำหนดที่แน่นอน” ที่เหตุการณ์หนึ่งสามารถก่อให้เกิดผลลัพธ์หนึ่งได้โดยไม่ผิดเพี้ยน

อย่างไรก็ตาม วิธีการอธิบายดังกล่าวมันได้มองข้ามเหตุปัจจัยที่แสดงเหตุการณ์และผลกระทบอันหลากหลายของโลกความเป็นจริงไป แนวคิดหลังสมัยใหม่ต้องการวิพากษ์เศรษฐศาสตร์ว่า การยึดติดกับวิทยาศาสตร์นิยมและสารัตถะแห่งคณิตศาสตร์ได้ทำให้เกิด “การลดรูป” (reductionism) คำอธิบายเศรษฐกิจและสังคมรูปแบบต่าง ๆ ให้กลายเป็นความสัมพันธ์เชิงฟังก์ชัน ที่แสดงลำดับเหตุการณ์ของความมีเหตุผลในระบบที่ปิด (Lawson, 2006) ซึ่งทำให้คำอธิบายกิจกรรมของมนุษย์ เหลือเพียงแค่การแสวงหาทางเลือกที่ดีที่สุด (maximizing choices) ซึ่งสวนทางกับความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของโลกความเป็นจริงที่มีการซ้อนทับของความสัมพันธ์ที่หลากหลาย โดยคนๆ หนึ่งอาจเป็นทั้ง พ่อของลูก ครูของนักเรียน ลูกจ้างของนายจ้าง โดยความสัมพันธ์ตั้งอยู่บนโครงสร้างทางสังคมและเครือข่ายอำนาจที่ซ้อนทับกันหลายชั้น เช่น หากเป็นครูอาจมีอำนาจเหนือนักเรียนได้ แต่แทบไม่มีอำนาจต่อรองเมื่อกลายเป็นลูกจ้างในโรงเรียน เป็นต้น

เมื่อเหตุปัจจัยบนโลกนี้มีมากมาย มุมมองในแบบเศรษฐศาสตร์ที่ยึดถือลักษณะ เหตุ-ผล ที่ตายตัว จึงไม่เพียงพอ ดังนั้นหลังสมัยใหม่จึงพยายามเปิดมุมมองให้เกินกรอบของ “determinism” ไปสู่ ความเป็น “overdeterminism” ซึ่งมุมมองดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากนักคิดในสกุล Post Marxism เช่น Louis Althusser และ Antonio Gramsci มุมมองดังกล่าวต้องการปฏิเสธความเป็น “economic determinism” ของมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิม ที่มองพื้นฐานทางเศรษฐกิจ (economic base) เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดความเป็นไปของโครงสร้างส่วนบนและรูปแบบทางสังคม แนวคิดที่ปฏิเสธมุมมองมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิม พยายามมองว่าโครงสร้างส่วนบนบางครั้งก็ทำงานอย่างเป็นอิสระจาก economic base และโครงสร้าง

ส่วนบนเองก็สามารถที่จะเข้าไปกำหนดตัว economic base และความสัมพันธ์ทางชนชั้นได้ กล่าวอย่างหลวม ๆ มุมมองดังกล่าวต้องการพิจารณาเศรษฐกิจสังคมในฐานะที่ถูกกำหนดจากองค์ประกอบบนันประการ จากกรอบดังกล่าว Wolff and Resnick (1987a และ 1987b) ได้พัฒนาเป็นสำนักคิดที่ชื่อว่า “Overdeterminist Marxism” โดยพิจารณา Marxian Theory ให้ก้าวข้ามพรมมองวัตถุนิยมประวัติศาสตร์ (historical materialism) ที่มีกฎการขัดแย้งทางชนชั้นที่ตายตัว โดย “ปฏิเสธ” วิธีการลดรูป และความเป็นสารัตถนิยมในทุกรูปแบบ เพื่อที่จะมองการเปลี่ยนแปลงของทฤษฎีและสังคมในกระบวนการ ว่าในทุก เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอยู่รอบ ๆ เหตุสุดท้ายที่เราพิจารณาอยู่ ล้วนมีอิทธิพลในการกำหนดเหตุการณ์สุดท้ายนั้น ไม่ใช่เพียงบางเหตุการณ์เท่านั้น ดังนั้นในการอธิบายการเกิดขึ้นของสิ่ง ๆ หนึ่ง เราไม่สามารถมองในลักษณะ cause-and-effect ที่ตายตัวได้ ขอให้ลองนึกถึงภาพของตัวเราในตอนที่กำลังพิจารณาเลือกสาขาที่จะเรียนในมหาวิทยาลัย ความรู้สึกแรกเราอาจจะใช้อารมณ์ความรู้สึกนำที่จะเลือกเรียนศิลปะ แต่พ่อแม่ของเรากลับปรารถนาในทางตรงข้ามโดยอยากให้เราเลือกเรียนวิชาแพทย์หรือกฎหมาย อีกใจหนึ่งก็อยากอยู่กับแฟนที่เลือกเรียนนิเทศศาสตร์ หรือการเปลี่ยนแปลงสิทธิหรือโควตาในการเข้าเรียนมหาวิทยาลัยของเราทำให้เกิดอาการบั่นทอนจิตใจในการเลือกสาขาต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น รวมถึงมุมมองที่มีต่อการเมืองของเราในขณะนี้ อาจทำให้เรามีความคิดผุดขึ้นในหัวว่าไม่ควรเลือกเรียนหรือทำอะไรที่ต้องยุ่งเกี่ยวกับงานการเมือง รวมถึงสถานภาพการเป็นนักเรียนทุนที่ต้องใช้เงินกู้ยืมคืนทำให้เราอาจตัดสินใจเลือกเรียนสาขาใดก็ได้ที่สามารถใช้เวลาเรียนน้อย และออกไปทำงานหาเงินเข้ากระเป๋าได้เร็วและมากที่สุด ฯลฯ เห็นได้ว่ากระบวนการตัดสินใจของเรานั้นมันมีลักษณะแบบ “ตัวกำหนดที่ล้นเกิน” (overdetermination) ที่คอยผลักดัน คอยดันเราไปในทิศทางที่ขัดแย้งกันตลอดเวลา จนทำให้ตัวเลือกสุดท้ายที่เกิดขึ้นของเรานั้นเป็นผลผลิตจากความ “ซับซ้อน” และ “ย้อนแย้ง” ของเหตุการณ์อันหลายหลากที่เข้ามามีอิทธิพลกับการเลือกของเรานั้นเอง

แนวทางมาร์กซิสต์แบบหลังสมัยใหม่ทำให้เราเรียนรู้ว่าปรากฏการณ์ทางเศรษฐศาสตร์ไม่ได้มีความเป็นนิตินิยมที่ตายตัว และชี้ให้เห็นว่าเศรษฐศาสตร์มองข้ามเหตุปัจจัยอันซับซ้อนของโลกความเป็นจริง ทั้งที่ในโลกความเป็นจริงตัวกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์นั้นมีหลากหลายรูปลักษณะ (shapes) และหลายขนาด (sizes) อีกทั้งยังผกผันไม่แน่นอนและไร้รูปแบบ (randomness)

4. ปัญหาของ “ร่าง” ที่มีเหตุผล

การที่นักเศรษฐศาสตร์มุ่งพัฒนาทฤษฎีภายใต้อุดมการณ์ สารัตถนิยม ในมรรควิธีเชิงปริมาณวิทยาศาสตร์นิยมที่ขึ้นชอบการอ้างเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ และมุมมองเหตุผลแบบ determinism ทำให้วิชานี้ก้าวหน้าในทางเทคนิคจนได้รับการกล่าวขานว่า สังคมศาสตร์ที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์สูง มีตรรกในการวิเคราะห์ที่ชัดเจน แต่ถ้ามองในมุมที่กลับกันเราจะพบว่าการพัฒนาเช่นนี้ ได้สร้าง “ต้นทุน” ให้แก่วิชาเศรษฐศาสตร์ขึ้นโดยไม่รู้ตัว เราเผชิญกับ “ความถดถอยที่ก้าวหน้า” (progressive regression) เพราะว่าเศรษฐศาสตร์ก้าวหน้าในเชิงเทคนิคและการวิเคราะห์เชิงปริมาณที่ลึกล้ำขึ้น แต่ในแง่การทำความเข้าใจโลกแล้วเศรษฐศาสตร์กลับอ่อนด้อยลง เศรษฐศาสตร์กลายเป็นศาสตร์ที่อยู่บนหอคอยงาช้าง ภายใต้มนทัศน์เฉพาะตนที่ไม่สามารถสื่อสารกับคนภายนอกได้ หรือถึงแม้จะสื่อสารได้ก็ทำได้แต่เพียงการแสดงความเป็นไปของตัวเลขทางเศรษฐกิจ ทั้ง ๆ ที่เศรษฐศาสตร์ควรจะเป็นวิชาที่ทำความเข้าใจสังคมไปด้วยพร้อม ๆ กับการทำให้ปากท้องความเป็นอยู่ของคนในสังคมดีขึ้น

ประติสฐกรรมเฉพาะของเศรษฐศาสตร์ที่อยู่คงกระพัน และเป็นจุดตั้งต้นในการวิเคราะห์ทุกเรื่องราวคือ การนิยามปัจเจกชนเป็น “สัตว์เศรษฐกิจ” ที่มีเหตุผล การนิยามนี้ถือว่าเป็นข้อสันนิฐานเชิงพฤติกรรมที่คับแคบ เพราะว่าเศรษฐศาสตร์ได้นิยามมนุษย์ในเชิงบุคลิกภาพเดียว ไม่ว่าจะกาลเทศะใดก็ตาม “อัตบุคคล” หรือ “subject” ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ได้อิงกับ “ความมีเหตุผลเชิงกลไก” หรือ “Instrumental Rationality” ที่ปัจเจกชนที่อยู่ในร่างของแบบแผนความพอใจ ตั้งหน้าตั้งตาหาทางเลือกที่เหมาะสม (optimizing choice) ภายใต้การรับรู้ที่มีต่อโลกอย่างสมบูรณ์ นิยามดังกล่าวได้ช่วยให้เกิดระบบที่มีความมั่นคงในเชิงตรรก

แต่อีกนัยหนึ่งก็คือเศรษฐศาสตร์ได้สร้างลักษณะที่เป็น “บูรณาภาพ” หรือ “ความเป็นศูนย์รวม” เพราะตัวทฤษฎีไม่เปิดช่องว่างในการนิยามมนุษย์ในแบบอื่นใดเลย

บูรณาภาพแห่งเศรษฐศาสตร์ (economic totality) เป็นสิ่งที่ Ruccio และ Amariglio (2003) ต้องการทลายอย่างมาก เพราะมันสะท้อนถึงการสถาปนาอำนาจนำของ “ร่างที่มีเหตุผล” ของเศรษฐศาสตร์ ทั้งคู่วิพากษ์ว่าร่างที่มีเหตุผลนั้น ไม่ใคร่จะสมเหตุสมผลนัก เพราะเป็นร่างที่ไร้เพศ ไร้ชนชั้น ไร้ความแตกต่าง เป็นแต่ร่างนามธรรมที่มีความต่อเนื่องของการเลือก โดยซ้ำร้ายการเลือกไม่ใช่สิ่งที่ถูกสำรวจจากภายในร่างนั้น หากแต่เป็นสิ่งที่สร้างจากการสำรวจได้จากภายนอกร่างแห่งเศรษฐกิจ ดังเช่นในทฤษฎี “ความพอใจแบบเปิดเผยได้” (theory of revealed preference) ของ Paul Samuelson¹⁰ ที่ตัวแทนร่างแห่งเศรษฐศาสตร์ ซึ่งก็คือแบบแผนความพอใจ ถูกสร้างโดยการสังเกตพฤติกรรมการซื้อ (หรือการเลือก) ของปัจเจก โดยไม่ได้เข้าไปพิจารณากระบวนการตัดสินใจภายในของปัจเจกเลย

เมื่อเป็นเช่นนี้ ทั้งสองได้ท้าทายเศรษฐศาสตร์ด้วยมโนทัศน์ “ร่าง” แบบ “หลังสมัยใหม่” (postmodern body) ซึ่งเป็นร่างที่ทั้งคู่ค้นพบจากแหล่งที่มาอันเหลือเชื่อ เพราะพบเจอจากการอ่านตัวแบบการผลิตแบบนีโอคลาสสิกของ Arrow-Debreu¹¹ สิ่งที่ Ruccio และ Amariglio พบคือ ร่างแห่งผู้ประกอบการในระบบของ Arrow-Debreu มีลักษณะเป็นร่างที่ไร้ขอบเขต (unbounded body) โดยถูกนิยามผ่าน “netput vector” ซึ่งคือเซตของความเป็นไปได้ที่แผนการผลิต การนิยามนี้ได้เปิดช่องว่างให้ความเป็นไปได้ที่จะพิจารณาถึง สรรพความเป็นไปได้ของการผลิตในรูปแบบต่าง ๆ และในต่างกาลเทศะได้ เพราะในที่ว่านั้นมันสามารถจัดให้มีความ

¹⁰ Paul Samuelson เป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่อย่างมากและได้รับรางวัลโนเบลในปี 1970

¹¹ Kenneth J. Arrow และ Gerard Debreu เป็น สองนักเศรษฐศาสตร์ที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อแวดวงเศรษฐศาสตร์อย่างมาก โดยเฉพาะการใช้หลักการแก้ปัญหาภาวะนามธรรมทางคณิตศาสตร์ (mathematical abstraction) ในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นพื้นฐานให้นักเศรษฐศาสตร์มีเครื่องมือทางคณิตศาสตร์ประยุกต์ใช้ในประเด็นต่างๆมากขึ้น ทั้งสองได้รับรางวัลโนเบลในปี ค.ศ. 1972 และ 1983 ตามลำดับ

หลากหลายของทั้งองค์ประกอบ วัตถุดิบ และความเชื่อมโยงระหว่างปฏิบัติการทั้งภายนอกและภายใน รวมถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างเครื่องจักรและร่างแห่งแรงงานที่อยู่ในกระบวนการใช้เครื่องจักรเพื่อการผลิตนั้น ๆ อีกนัยหนึ่งคือแบบจำลองการผลิตนี้นิยามร่างแห่งผู้ประกอบการด้วย “ความว่าง” โดยร่างที่ว่างนี้สามารถนำมาใช้เป็นจุดตั้งต้นในการพิจารณาความเป็นไปได้ใดใด ในการผลิต และ/หรือ ภายใต้รูปแบบความสัมพันธ์และการจัดการแบบใดก็ได้ เป็นร่างที่พร้อมให้เราระบุ “ร่างที่มีรูปธรรม” (concrete body) ใด ๆ ก็ได้ตามบริบทแวดล้อมขณะนั้น

งานของ Davis (2007) ได้ขยายข้อถกเถียงต่อจาก Ruccio and Amariglio (2003) โดยไม่ได้มองแค่แผนการผลิตเท่านั้น แต่พิจารณาถึงสิ่งที่เรียกว่า “process with subject” อันเป็นกระบวนการที่โลกหลังสมัยใหม่มีเทคโนโลยีในการจัดการและควบคุมอัตบุคคลในมิติต่าง ๆ เกิดเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมที่หลากหลายขึ้น โดยคน ๆ หนึ่งสามารถมีบทบาทได้มากมายในอาณาเขตทางสังคม (social ground) ที่เขามีส่วนร่วมอยู่ เช่น การเป็นผู้เสียภาษีที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคม ต้องเป็นคนที่รักษากฎหมาย ต้องเป็นคนที่ยืดหยุ่นในการต่อรองสัญญาในตลาด การถูกประเมินจากการฝึกฝนและการศึกษา ฯลฯ โดยเทคโนโลยีต่าง ๆ ได้เข้ามาจัดการความไม่เหมือนกันหรือความไม่ลงรอยต่าง ๆ ของกลุ่มประชากรเหล่านี้ได้ ตั้งแต่ ระบบระเบียบประวัติ ชื่อ ตัวเลข บันทึกทักษะส่วนบุคคล รูปถ่าย เอกสารประวัติการทำงาน การวัดค่าทางชีววิทยาต่าง ๆ ฯลฯ แม้ว่าข้อถกเถียงของ Davis อาจดูสมเหตุสมผล แต่ Ruccio และ Amariglio (2007) ยังคงยืนยันกรานว่า การ “process without subject” ถึงจะเหมาะสมกับแนวทางหลังสมัยใหม่ กล่าวคือการดำเนินการทางทฤษฎีโดยมีการอธิบายในเชิงโครงสร้างที่ระบุร่างของอัตบุคคลอย่างชัดเจนนั้น (แม้ว่าเกิดขึ้นท่ามกลางกระบวนการที่หลากหลาย) ก็ไม่ต่างอะไรกับการสถาปนาบูรณภาพแห่งเศรษฐศาสตร์ ดังนั้น “ความว่าง” จึงยังควรเป็นร่างแห่งเศรษฐศาสตร์ในยุคหลังสมัยใหม่ที่ควรยึดถืออยู่

ในการนี้ นรชิต (2553) ก็ยืนยันหลักการของ Ruccio และ Amariglio ในการท้าทาย “ร่าง” โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ร่างของสัตว์เศรษฐกิจที่เป็น “อัตลักษณ์ครอบงำ” (hegemonic identity) ในแวดวงวิชาการเศรษฐศาสตร์ เราควรมุ่งท้าทายร่างดังกล่าว

ด้วย “ร่างที่ว่างเปล่า” (empty body) อันเป็นเป็นร่างที่พร้อมถูกรบรจุไปด้วยตัวตนที่หลากหลาย (multiple selves) เพื่อให้พร้อมไปสู่ความเป็นหน่วยเศรษฐกิจที่มีหลากหลายเผ่าพันธุ์หรือ “Hetero Economicus” เพื่อเปิดกว้างต่อจินตนาการในการนิยามปัจเจกชนในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์โดยไม่พยายามเลือกจับภาพของปัจเจกชนไว้ที่ใดที่หนึ่งอย่างตายตัว หรืออีกนัยหนึ่งคือ เศรษฐศาสตร์ควรดำเนินการด้วยร่างที่ “เปิดกว้าง” (open-ended body) เพื่อการเพิ่มความเป็นได้ในการบรรจุความสร้างสรรค์ในการนิยามหน่วยเศรษฐกิจใหม่ ๆ

ความลงท้าย: ร่างล่าสุด (?) ของเศรษฐศาสตร์

บทความนี้วิพากษ์เศรษฐศาสตร์ด้วยแนวคิดหลังสมัยใหม่ ด้วยการเผยให้เห็นว่าเศรษฐศาสตร์มีสารัตถนิยมที่คับแคบ เพราะยึดแต่มรรควิธีเชิงปริมาณจนเบียดขับรูปแบบการหาความจริงที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์ออกไป อีกทั้งยึดเอาร่างที่มีเหตุผลแกนหลักในการพิจารณาพฤติกรรมมนุษย์ ซึ่งถือว่าไม่มีความเป็นเหตุผลเพราะตัวกำหนดพฤติกรรมและปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจ มิได้มีความความเป็นนิตินิยมที่ตายตัว บทความนี้เสนอว่าเศรษฐศาสตร์ไม่ควรมีท่าที่ยึดร่างที่มีเหตุผลเป็นแกนกลางอีกต่อไป

อันที่จริงเป็นบทความนี้เขียนครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2552 ด้วยในขณะนั้นผู้เขียนต้องการนำเข้ากระแสการวิพากษ์แบบใหม่ ๆ เพื่อบั่นทอนภาวะที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักแบบนีโอคลาสสิกครอบงำแวดวงวิชาการของประเทศจากวันนั้นผ่านไปกว่า 11 ปี ผู้เขียนเห็นทิศทางที่สำคัญในบ้านเราที่เกี่ยวกับการวิพากษ์ร่างแห่งเศรษฐศาสตร์นี้ คือ แม้ว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็ยังคงเป็นแนวคิดครอบงำอยู่แต่ร่างที่มีเหตุผลได้ถูก “ทำลาย” ด้วยกระแสความนิยมของ “เศรษฐศาสตร์พฤติกรรม” (behavioral economics) ที่เปิดมุมมองว่าการตัดสินใจของมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยความรู้เหตุผลปรากฏการณ์นี้อาจสันนิษฐานว่ามาจากสองสาเหตุ คือ หนึ่ง มันเกิดจากการที่นักคิดด้านเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและจิตวิทยาได้รับการยอมรับในวงวิชาการระดับโลกเพิ่มขึ้น (ดูได้จากรายชื่อและผลงานของผู้ที่ได้รับรางวัลโนเบล

เศรษฐศาสตร์) และ สอง เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมแม้ว่ายึดสมมติฐานความไม่เหตุผลของมนุษย์ซึ่งตรงกันข้ามกับนีโอคลาสสิก แต่ยังคงมีกระบวนการทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ที่สามารถสนทนากับและได้การยอมรับจากประชาคมเศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้ ดังที่ นรชิต (2556) ได้เคยเสนอแล้วว่าเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมอาจนับเป็นเศรษฐศาสตร์กระแสรองที่ยังอยู่ในพรมแดนทางปัญญาของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอยู่

การปรากฏของ “ร่างที่ไร้เหตุผล” (irrational body) แห่งเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม อาจตีความตาม Ruccio and Amariglio (2003) ว่าเป็นการที่หลังสมัยใหม่แกว่งหวังความคิด เศรษฐศาสตร์ในแบบ “high modernism” โดยสร้างพัฒนาการที่นำสมัยด้วยการทดลองทางจิตวิทยาในประเด็นที่เกี่ยวกับการตัดสินใจ ทั้งเรื่อง ทฤษฎีคาดหวัง (prospect theory) ความลำเอียงเพื่อยืนยัน (confirmation bias) บัญชีในใจ (mental accounting) การหลีกเลี่ยงความสูญเสีย (loss aversion) การกำหนดกรอบตัวเลือก (framing effect) ฯลฯ ซึ่งเห็นได้ว่า พัฒนาการนี้ได้พิจารณาแง่มุมการตัดสินใจของอัตบุคคลที่เกี่ยวกับอารมณ์ และคำนึงถึงกระบวนการทางจิต (mental process) มากขึ้น อย่างไรก็ตาม เศรษฐศาสตร์พฤติกรรมนี้ได้พ้นจากความเป็นอำนาจนิยมแห่งความรู้สมัยใหม่ได้ เพราะท้ายที่สุดแล้วมันเป็นการมองมนุษย์ว่าถูก “กำกับ” ด้วยโครงสร้างที่แน่นอนของระบบความไร้เหตุผล อีกทั้งโครงการความรู้ของเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมยังดำเนินด้วยวิธีการ “ควบคุม” ผ่านการทดลองที่เต็มไปด้วยการ “แทรกแซง” และ “ปลุกปั่น” ความคิดและจิตใจของกลุ่มทดลองเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ต้องการ เห็นได้ว่าร่างแห่งเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมได้เปิดพรมแดนไปสู่การสำรวจประเด็นวิพากษ์ใหม่ๆ ซึ่งยังคงต้องรอการก่อสร้างต่อไป

สุดท้ายนี้ ผู้เขียนหวังว่าเนื้อหาในบทความนี้จะเป็นการจุดประเด็นให้มีการสนทนาเพื่อวิพากษ์เศรษฐศาสตร์ในประเด็นทางปรัชญาที่เกี่ยวกับ ญาณวิทยา และวิธีวิทยา มากขึ้น การวิพากษ์ด้วยหลังสมัยใหม่นี้อาจดูเหมือนเอาเหล่าเก่ามาใส่ในชุดใหม่ แต่อย่างน้อยก็น่าจะให้นักเศรษฐศาสตร์มาได้บ้างและลดระดับอำนาจยธรรมได้สักเล็กน้อยก็ยังดี

เอกสารอ้างอิง

- ไกรยุทธ อรรถยาสินันท์. (2533). **แก่นสารของเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชูศักดิ์ ภักฤกุลวนิชย์, และ นพพร ประชากุล. (2544). “โพสต์โมเดิร์น” [สัมภาษณ์]. คอลัมน์มองต่างมุม. **นิตยสารสารคดี**. 17, 139.
- ไชยันต์ ไชยพร. (2550a). **Postmodern : ชะตากรรมโพสต์โมเดิร์นในอุ้งมือนักปรัชญาการเมืองโบราณ**. กรุงเทพฯ: Openbooks,
- ไชยันต์ ไชยพร. (2550b). **Postmodern in Japan**. กรุงเทพฯ: Openbooks,
- จันทน์ เจริญศรี. (2545). **โพสต์โมเดิร์นกับสังคมวิทยา**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: วิชา
- นรชิต จิรสิทธิ์ธรรม (2556). “Political Economics ภายใต้เงา Political Economy: ความเรียงเศรษฐศาสตร์แนววิพากษ์”. ใน จักรทิพย์ นาถสุภา (บรรณาธิการ), **ด้วยรัก เล่มที่ 1: ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- นรชิต จิรสิทธิ์ธรรม. (2553). **โพสต์โมเดิร์นกับเศรษฐศาสตร์: บทวิพากษ์ปัญหาสมมติฐานความมีเหตุผลทางเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ: วิชา.
- Arnsperger, C., & Varoufakis, Y. (2006). What is neoclassical economics. **Post-autistic economics review**, 38(1), 2-13.
- Backhouse, R. E. (2002). “Economic models and reality : the role of informal scientific methods”. In Maki, Uskali (Eds.). **Fact and Fiction in Economics: Models, Realism and Social Construction**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baudrillard, J. (1999). **The Consumer Society: Myths and Structures**. London: Sage.
- Bourdieu. (1998). “The essence of neoliberalism”. Shapiro, J. (trans). **Le Monde diplomatique**. December, 1998

- Cullenberg, S., Amariglio, J. & Ruccio, D. F. (2001). "Introduction" in Cullenberg, S., Amariglio, J. and Ruccio (Eds.). **Postmodernism, Economics and Knowledge**. London: Routledge.
- Davis, J. B. (2007). Postmodernism and the individual as a process. **Review of Social Economy**, 65(2), 203-208.
- Friedman, M. (1953). **Essays in Positive Economics**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Jameson, F. (1991). **Postmodernism or, Cultural logic of Late Capitalism**. London: Verso.
- Klamer, A. (2001). "Late modernism and the loss of character in economics". In Cullenberg, S., Amariglio, J. and Ruccio, (Eds.). **Postmodernism, Economics and Knowledge**. London: Routledge.
- Lawson, T. (2006). The nature of heterodox economics. **Cambridge journal of economics**, 30(4), 483-505.
- Leijonhufvud, A. (1973). Life among the Econ. **Economic Inquiry**, 11(3), 327-337.
- Liotard, J. F. (1993). **The Postmodern Condition: A Report on Knowledge**. (Geoff B. and Brian M, trans). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- McCloskey, Deirdre N. (2002). **The Secret Sins of Economics**. Prickly Paradigm Press
- Abram, N. J., McGregor, H. V., Tierney, J. E., Evans, M. N., McKay, N. P., Kaufman, D. S., ... & Steig, E. J. (2016). Early onset of industrial-era warming across the oceans and continents. **Nature**, 536(7617), 411-418.
- Sarup, M. (1993). **An Introductory Guide to Post-Structuralism and Postmodernism**. New York, London: Harvester Wheatsheaf.

- Ruccio, D. F. and Amariglio, J. (2003). **Postmodern Moments in Modern Economics**. New Jersey: Princeton University Press.
- Ruccio, D. F., & Amariglio, J. (2007). Beyond the Highs and Lows: Economics as a "Process without a Subject". **Review of Social Economy**, 65(2), 223-234.
- Sim, S. (2001). "Postmodernism and Philosophy". In Sim, S. (Eds.). **The Routledge Companion to Postmodernism**. London: Routledge.
- Wolff, R. D. and Resnick, S. A. (1987a). **Economics: Marxian versus Neoclassical**. Baltimore Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- Wolff, R. D. and Resnick, S. A. (1987b). **Knowledge and Class: A Marxian Critique of Political Economy**. Chicago: The University of Chicago Press.